

A szótáríró szavai

A téli könyvvásárra jelent meg a Magvető Könyvkiadó gondozásában Temesi Ferenc kitűnő regénye, a Por. A Szegedről elszármazott szerző szótáríróként címszavakat írt városunkról, családjáról, nemzedekéről, olyan eseményekről, amiket megőrizendő valóságnak ítélt — az irodalom birodalmában. Regényről és feladatairól beszélgettünk.

— *Első kötetben volt olvasható a Kutya című fejezet. Ez — alcíme szerint — egy értelmező szótár címszava. Mióta élsz együtt a lexikonregény gondolatával?*

— Mióta elmentem Szegedről, 73 óta tudom, hogy ez a forma alkalmas számomra. A Kutya még teljesen nyitott szerkezetű, szemlélete azt sugallja, hogy a világ nem ismerhető meg. Végül már a magyarázószó is indexet, újabb magyarázószót kap. Ez a dolgozat tehát más ismeretelméleti alapállást tükrözött, mint a Poré.

— *És ez a próbára tett szerkezet összetelálokzott egy másik formai megoldással, azzal, amikor egy postálada levelet „bontottad föl”.*

— Igen, a Tündér utcai postaládáról van szó, amely természetesen fikatív jelenség. Az életanyag és a formák ilyen alapokról indulva szerveződtek regényre hosszú évek alatt.

— *Emlékszel arra, a pillanatra, amikor eldől benned, hogy lexikont írsz?*

— Igen, ez 1976 őszén történt, nem sokkal Mao halála után. Emlékszem, ragyogtak a pókhálók a hajnali harmatban. Akkoriban egy Szegedről szóló novellásköteten törtem a fejem. Gondoltam, előbb megírom a Dublini embereket, azután jöhet az Ullysses. Sokat jártam ugyanis Joyce tanárhoz, de aztán rájöttem, hogy másoktól még többet kaptam. Ettől kezdve még egy döntő momentum játszott közre a regény megírásában: a házsongárdi temető, Szilágyi Domokos sírja. Akkor értettem meg ugyanis, hogy azt is el kell mondanom, milyen múlt van a mai szereplők mögött.

— *Szegedről csak kellő idő- és térbeli rálatással lehet írni?*

— Mindenről. Haraggal vagy szeretettel nem lehet embereket mozgatni egy regény lapjain.

— *A könyv egyik rétege történelmi regény. Hogyan végeztél az anyaggyűjtéssel, kik segítettek a munkában?*

— Elsősorban édesapám segített, aki nagyon sok időt töltött különböző könyvtárakban. Rajta kívül mindenki segített, aki valaha foglalkozott Szegeden várostörténettel, néprajzzal vagy éppen szépirással. Hálás vagyok mindenkinek, mert itt olyan gazdag a néprajzi és irodalmi hagyomány, mint sehol máshol. Én nem a semmiből jöttem, én a szegedi föld hajtása vagyok, aki később, Pesten erősödött meg.

— *Miért éppen Bálint Sándornak ajánlottad a könyvedet?*

— Ha szabad ezt mondani, egy cirkuszi kifejezéssel: ő az én untermanom. Ő tart engem, őrajta állok vagy még szebben: ő tart a kezében. Ő az utolsó, aki mindent tudott Szegedről. Én hozzá képest fókészült, ám vékony tudású, rajongó diák vagyok. Megírtam, hogy három eszten-deig udvaroltam Sanyi bácsi szomszédságába, de mint szegedi egyetemistát, nem érdekelt a város néprajza. Csak amikor elkerültem, akkor gyarapodott a tiszteletem érdeklődéssé. Egy szent remetét láttam a könyvekkel agyonzsúfolt lakásában, akit akkor még csak távolról tudtam tisztelni. Ma már tudom, hogy kivételes szerencséje ennek a városnak, hogy ilyen szülőtte volt, mint Bálint Sándor. Az utolsó pillanatban érkezett és olyan néprajzi anyagot gyűjtött, ami az egész világon egyedül álló.

— *Ha most képzeletben elindítod magad, mint középiskolás diákot a Tündér utcából a Ságvári gimnáziumig, akkor mit látsz?*

— Látok egy villamoson utazó fiút, aki az ablaküvegen át nézi az embereket és érzi, az az üveg elválaszt. Azután látom azt a házat, amiről édesapám mindig azt mondta, hogy „fiam, ez a miénk volt”. Majd a Széchenyi tér gyönyörű korlátjai... nem tudom, miért kellett beolvasztani. Jön a Virág cukrászda, ahová vasárnap délelőtt az úri és elvtársi

krém telepedett le. Végül a két kőaktona és a sima táblák, ahová az én nagyapám nevét se vették föl, pedig ezért a hazáért halt meg.

— *El tudnád mondani a por lélektanát?*

— Nem. Ha tudnám, akkor nem kellett volna ilyen hosszán írnom róla.

— *A fikció és a megmászható történet határán mozgatod a szereplőidet. Melyik oldal csábítása volt erősebb?*

— Az igazi kihívás az írónak mindig az, ami még nem történt meg. Ugyanakkor a megtörténtet sokkal nehezebb megírni, hiszen a tények gátolnak az írásban. Tehát csábítóak a képzelőerőt igénybe vevő részletek, de a megtörtént leküzdeése is.

— *„Valamennyien szótárai vagyunk a világnak...” — írod a Porban. Te most melyik szócikknek nyitnád ki legszívesebben önmagad?*

— A várakozásnál. Feszült ez a várakozás. További könyveim járnak a fejemben és közben várom, hogy ezt letudjam. Túl kell lennem a második kötetem is, hogy a Por elindulhasson a maga útján.

— *Regényed a megfélemezést szolgálja, ezt olvastam ki belőle. Neked mit kell feledni?*

— Felednem kell azt, amit nem lehet. Nem mondhatom azt, hogy csak a rosszra emlékszem, de tény, hogy a rosszat nagyon sokáig cipelem magammal. Tehát volna mit felednem.

— *József Attilával kapcsolatos szócikked, az öntudat, a második kötetben lesz olvasható. Mi jelent számodra ez a szó?*

— Tudomásod van arról, hogy milyen képességeknek vagy a birtokában és ezt nem szégyelled. Következtesen, nem alszerényen képvisled a tudásodat, vállalod a szellemet. Ebben a szócikkben egy öntudatos kamasz lépdél a szegedi porban. József Attila tudta, hogy ki ő. Én is tudtam, hogy mire vagyok képes. Tizenéves koromban prózát írtam és tizenhat évesen tudtam, hogy prózaíró vagyok. Ez így szerénytelennek tűnik, pedig csak arról van szó, hogy én bevallom. A világ persze nem akarta tudomásul venni a szándékomat. Azt diktálta: járjak iskolába, legyek olajmérnök és emellett is írhatok. De én nem írogató, hanem író akartam lenni.

— *Szeretetviszonyban állsz az írással?*

— Szenvedélyesen szeretek írni. Ez az, amihez a legjobban értek.

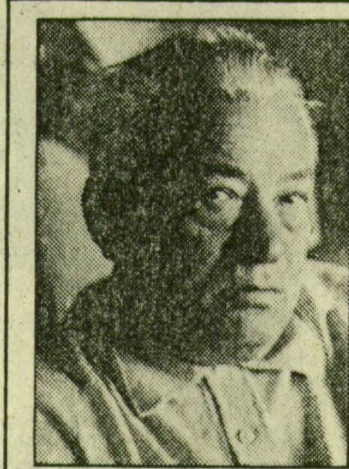
DIUSZTUS IMRE

Népiség és szocializmus

A költő-barát Simon István egyszer rádióbeszélgetést folytatott Darvas Józseffel, aki elmondta, hogy ő csak a leghagyományosabb módon tud írni: mártogatós, hegyes végű írótol-lal, de gondban van, mert az ipar már nem gyárt ilyet, s csak nehezen tud hozzájutni néhány darabhoz. A közvetítés utáni napokban levelek és csomagok áradata indult meg, s Darvas József annyi hegyes tollszemet kapott, hogy akár száz évig is írhatt volna velük. Még is írta *Köszönet — tollakért* című kis cikkét, s ebben azt, hogy mindez megerősíti őt abban, amit mindig is vallott: „*Érdemes az emberről, az emberért írni, szólni*”. 1973-ban, abban az évben történt, amelynek végén rövid betegség után meghalt az író.

Darvas József életében, a számára rendelt történelmi korszakban azonban a szolgálatelv magától értetődő volt. Az írói pálya kezdetén is egy hasonlóan példázat erejű történet áll. A fiatal író éppen börtönben volt, mert a kommunista diákmozgalom résztvevőjeként letartóztaták, amikor 1934-ben megjelent első regénye, a *Fekete kenyér*. Egy börtönsétán hallotta a hírt, hogy odakint megjelent egy jó osztályharcos regény, s barátja akkor árulta el a többieknek, hogy ki is a szerző.

S nemcsak az írói, hanem az emberi pálya is a szolgálatelv jegyében indult. Darvas József az orosházi szegénysorban született 1912. február 10-én. A tehetség nem volt elég ahhoz, hogy továbbtanulhasson. Kellott hozzá még egy elkötelezett tanító is, aki addig győzködte a hadiözvegy édesanyját, amíg az rászánta magát a nagy kísérletre. S kellett az idősebb testvérek is, akik a tanulás komoly anyagi terheit felvállalták. Nem volt természetes az, hogy a szegénysori gyerekből tanító-úr legyen. Nemcsak az „*úri középiskola*” nem vette szívesen a felfelé törekvőket, hanem a szegénysor sem szívesen engedte el a saját gyermekét. Mert úgy tudták, hogy aki úr lesz, az aztán többé színté a saját szüleit sem ismeri meg, az sürgősen elfelejti, hogy honnan jött, s igyekszik minél tökéletesebben asszimilálódni a középosztályhoz. S valóban: a statisztikailag szokásos, a törvényszerű valóban ez volt. Nem gazemberségből, hanem a körülmények kényszeréből hajtván, a beilleszkedés kötelezettségeinek elegend tenni szándékozva cselekedtek így ezek az újkori „janicsárok”. A két világháború közötti kor azonban

Hetvenöt éve született Darvas József

hirtelen váltást hozott. Egyre többen rádőbbentek, hogy a népből való kiemelkedés által adódó lehetőségekkel nem szabad visszaélni, azaz nem szabad csak az egyéni célokat, érdekeket figyelembe venni. Van egy sokkal nagyobb feladata a népi származású értelmiséginek: a néptömegek képviselése. Legyőzött forradalmak után egy felemás konszolidáció és egy megrendítő gazdasági világválság tanulságait hordozva így született meg, így bontakozott ki a harmincas években a népi írók mozgalma.

A megkésett, a többször is félbemarádott magyar polgárosodás világában újszerű felismerésnek hatott, hogy a legmélyebben színlődő társadalmi rétegekből is jöhetnek értelmiségi emberek: írók, művészek. S *Illyés Gyula, Veres Péter, Darvas József és mások is meghatározóan tudtak beleszólni a kor irodalmi és társadalmi életébe. S éppen mert sokan voltak, s érvényesen szóltak, már nem lehetett megkerülni igazságait.*

Darvas József ennek a harmincas években kibontakozó népi írói mozgalomnak a legfiatalabb képviselője volt. Mégis nagyon hamar beérkezett, 1938 táján már ismert és sikeres írónak számított. 1945 után a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője, majd miniszter lett, s élete végéig vezető politikai és kultúrpolitikai tisztségeket töltött be. Még a harmincas évek mélyén fölfigyelhetünk azonban egy érdekes sajátosságra, amelyet maga az író így fogalmazott meg: „*az eldöntő emberi élményeket a szegény-paraszti sors adta, de a munkásos-*

tallyal, a munkásosztály mozgalmával való találkozás tett íróvá”. Vagyis: Darvas egyszerre volt résztvevője a kommunista mozgalomnak és a népi írók mozgalmának. Ez a kettős kötődés, kettős elkötelezettség nemcsak Darvas személyiségét és írói életművét gazdagította, hanem a két mozgalmat is. Nem árt hangsúlyozni, bármily nyilvánvalónak tetszik is ma, legalábbis elvileg, hogy a népiség és a szocializmus szükségszerűen egymásra van utalva, hogy a néptömegek elementáris gondjaira a huszadik században csak a szocializmus hozhatott és hozhat megoldást, s hogy a szocializmus létének egyetlen értelme a néptömegek igazi érdekeinek a képviselése. Fél évszázaddal ezelőtt ez a gondolat még csak kevesekben érlelődött meggyőződéssé. De e meggyőződés munkált a népi írók legjobbjában is, s közülük talán a legkövetkezetesebben éppen Darvas József vállalta ennek a szemléletnek a gyakorlati következményeit: a részvételt mindkét mozgalom mindennapos munkájában.

Igaz, erre az úttörő jellegű felismerésre később sok rossz következtetés is ráakodott, főleg a fordulat éve után. Darvas József, ez a szuverén író, a szolgálatelvvel abszolutizálta, s a rosszat is szolgálta, elnyomva kétségeit, s majd másfél évtizedre az író is elhallgattatva önmagában. De ugyanígy igaz az is, hogy volt ereje a szembenézésre, s 1956 után íróként is, kultúrpolitikusként is megújult. Népiség és szocializmus szintézisét kereste ismét, s meggyőződése volt, hogy a szocializmus korszakában minden emberi értéknek, az irodalomban minden esztétikai értéknek létezési joga s megbecsült helye van. Hogy milyen sokat tett az irodalomért, az irodalmi életért 1973-ban bekövetkezett haláláig, azt csak azóta, hiányával viaskodva érzékelhetjük igazán.

S az utókor elsősorban mégsem az irodalompolitikus, hanem az író emléket őrizi. Szociográfiái, regényei, drámái a huszadik századi magyar irodalom szerves részét alkotják. Ma talán kevesebb figyelem fordul feléjük, mert a közvetlen szolgálat elve nem túl népszerű. Mégis hiszem, hogy amíg nép lesz, addig e nép érdekeit képviselni kell, irodalommal is, s hosszú távon, történelmileg az ilyenfajta irodalomnak nemcsak múltja van, hanem jövője is.

VASY GÉZA

Groteszkek

— Nem tudom, szívem. Majd elválik.

Dr. Doktorovics panaszt tett a legmagasabb helyen, hogy a helyi lap rendre elorozza a doktori címet a protokollközleményekben és a közéleti tudósításokban. Ezzel — írta — a személyiségi jogot is megsértik.

Minden tiszteletem a doktori címnek! De azért hadd meséljek el egy anekdotát.

A gügye grófnak alá kellett írnia egy nagyértékű szerződést. Alá is írta. Kérde tőle a szerződő tőkés: — No de gróf úr, mi ez? — Két kereszt, merthogy nem tudok írni. — No de itt elől van egy kicsi kereszt is, gróf úr! — Noná, hogy van, hiszen doktor vagyok!

Biztos Úr! Ne, ne csinálja! Gondolja meg: egy szonda annyiba kerül, mint egy jó féldeci! Inkább ígyuk meg az árát is!

A Farkast följelentették az anyjánál.

— Szigorúan ki kell vizsgálni! Pártatlan fegyelmi bizottságot rendezek ki. Azt ne gondolja senki, hogy mert az én kölykőm, mindent

— Sárka férjhez ment, hallottad?

— Igen. És mit gondolsz, milyen lesz a házassága?

— Sárka férjhez ment, hallottad?

— Igen. És mit gondolsz, milyen lesz a házassága?

lehet neki. A bizottságban pedig legyen benne a Nyúl, az Egér, a Hórcsög, a Mókus, s hogy páros ne legyen, még az Óz.

Szólj oda, az Isten áldjon meg! — kérleli befolyásos barátját egy befolyásos postás. Neked semmi, nekünk minden. Hidd el, ha most nem segítesz, nem tudunk megkapaszkodni. Nekünk az egész élet — neked csak egy telefon.

De hiszen tudod, hogy nincsen telefonom?!

Foszladozik az Írószövetség! Hogyhogy? Majdnem harmincan kiléptek!... Merthogy többen meg pimaszul és keményen beléptek!

Mizűjs, mizűjs, mi a helyzet, Sárka hogyan fogadta a legutóbbi kimaradásodat? Nem szólt az egy árva szót sem. Azóta sem? Azóta sem. Akkor helyzet van! Hát ez a helyzet! Ez. No, de helyzet mindig van. Mindig. Akkor viszont komoly a helyzet!

Szókinsz: Izé Úr, ne izélgesse azt az izét, mert addig izélgeti, hogy elizéli, aztán izélheti!

Butaságokat könnyű írni, csak oda kell figyelni okos emberekre.

SZ. S. I.